

DOI 10.4467/25439561KSR.23.016.18993

URSZULA CIERNIAK <https://orcid.org/0000-0003-2958-9982>

Uniwersytet Jana Długosza

w Częstochowie

DOŚWIADCZENIE WIARY
W DZIENNIKACH DUCHOWYCH
JELIZAWIETY GOLICYNY.
REKONESANS¹

THE EXPERIENCE OF FAITH
AS PRESENTED IN SPIRITUAL DIARIES
OF ELISABETH GALITZIN.
RECONNAISSANCE

Streszczenie

Dzienniki osobiste pisane przez młode kobiety w języku francuskim w pierwszej połowie XIX wieku przyciągały uwagę takich badaczy, jak Philippe Lejeune, Elena Grieczana, Catherine Viollet czy Irina Sawkina. Wszyscy oni uważali jednak, że w ówczesnych archiwach zachowało się bardzo mało tekstów, które można by zaklasyfikować jako dzienniki duchowe. Takim rzadkim, ocalałym zbiorem dzienników są utwory rosyjskiej arystokratki Jelizawiety Golicyny (1795–1843), która po przejściu z prawosławia na katolicyzm zaczęła rejestrować swoje stany wewnętrzne i doświadczanie przez nią wartości wiary. Czyniła to regularnie od roku 1815 aż do śmierci. W niniejszym artykule skoncentrowaliśmy się na tekstach poprzedzających wstąpienie Golicyny do Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusa. Wpisują się one w nurt dziewiętnastowiecznych utworów mówiących o warunkach i motywacjach nawróceń Rosjank na katolicyzm. Stanowią też unikalny materiał do prowadzenia dalszych, pogłębionych badań nad rosyjską duchowością w opisywanym okresie.

---

¹ Niniejszy artykuł został przygotowany w ramach badań stanowiących część projektu *Idealistki, romantyczki, muzy. Rosyjskie katoliczki w kulturze dziewiętnastowiecznej Europy*, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (NCN) w Krakowie, decyzja nr 2021/41/B/HS2/04015.

Abstract

Personal diaries written in French by young women in the first half of the nineteenth century attracted attention of researchers such as Philippe Lejeune, Elena Gretchanaïa, Catherine Viollet and Irina Savkina. They all believed that very few texts which could be classified as spiritual diaries had survived in the archives of that time. An example of such a rare, well-preserved collection of diaries are ego-documents of a Russian aristocrat, Elisabeth Galitzin (1795–1843), who, after converting from Orthodoxy to Catholicism, began to record regularly her inner state and experience of the value of faith, which lasted from 1815 until her death. This article focuses on the texts preceding Galitzin's joining the Society of the Sacred Heart of Jesus. They are the part of nineteenth-century works discussing the conditions and motivations for the conversions of Russian women to Catholicism. They also provide unique material for a further in-depth research into Russian spirituality during the described period.

Słowa kluczowe: Jelizawieta Golicyna, kobiece dzienniki duszy, nawrócenie, katolicyzm, XIX wiek

Keywords: Elisabeth Galitzin, women's spiritual diaries, conversion, Catholicism, 19th century.

Wśród gatunków diarystycznych szczególne miejsce zajmuje specyficzna ich odmiana nazywana dziennikami duchowymi lub dziennikami duszy. Były one popularne zwłaszcza między wiekiem XVI i XVIII wśród założycieli zakonów oraz osób, dla których refleksja religijna stanowiła istotny element codzienności. Jak twierdzi znawca problematyki, Philippe Lejeune, u progu XIX stulecia wydawało się, że nastąpi zanik dzienników duchowych pod wpływem zmieniającego się rozumienia pojęcia osoby oraz ewolucji sposobów osobistej ekspresji, jakie miały miejsce pod koniec XVIII wieku. Wiele wskazywało wówczas, iż miejsce tej formy egodokumentu zajmie dziennik intymny, którego treści nie odzwierciedlały już, jak wcześniej, relacji człowieka z Bogiem ani fundamentalnych pytań o warunki zbawienia, sens życia czy dobre kierownictwo duchowe². Dzienniki duchowe powstawały jednak nadal, a we Francji sprzyjało im zachęcanie do takiej formy autorefleksji w trakcie edukacji katolickiej³. We wszystkich pojawiały się elementy wyznań wewnętrznych oraz spowiedzi, układające się w „serie datowanych śladów”⁴. Z oczywistych względów te dzienniki rzadko były publikowane i najczęściej niszczone je, traktując jedynie jako

---

² Ph. Lejeune, „*Drogi zeszycie...*”, „*drogi ekranie...*”. *O dziennikach osobistych*, tłum. A. Karpowicz, M i P. Rodakowie, Warszawa, WUW, 2010, ss. 147–149.

³ Ibidem, s. 157.

⁴ Ibidem, s. 147.

etap na drodze rozwoju osobowości, czyli tekst, który pod śmierci autora nie powinien być dostępny dla innych. Stąd, jak twierdzi Lejeune, dzienniki duszy, zwłaszcza kobiece, są w XIX wieku rzadkością⁵.

W Rosji, w archiwach Moskwy i Sankt Petersburga, dzienników osobistych pochodzących z lat 1780–1850 poszukiwały z kolei Elena Grieczana⁶ i Catherine Viollet. Okazało się, że wśród 56 autorów dzienników z tego okresu aż 44 to kobiety⁷. Były to najczęściej rosyjskie arystokratki (z wyjątkiem kilku osób niemieckiego pochodzenia), piszące w języku francuskim. Tworzyły one diariusze z elementami kroniki rodzinnej, opisami rozrywek, balów, flirtów czy też składanych wizyt. Z rzadka pojawiały się w nich motywy religijne, a jeżeli już takie można było zaobserwować, to stanowiły zwykle po prostu modlitwy za ukochanego⁸. Twórczość diarystyczna pochodząca z Rosji okresu 1795–1820 – a zatem z lat, które we Francji Lejeune uznał za szczególnie ubogie w zachowane dzienniki osobiste – miała, zdaniem tych badaczek, charakter bardziej introspekcyjny i refleksyjny, zachowując jednocześnie cechy wspomnianych wcześniej kronik⁹. Z kolei Irina Sawkina, sięgając do egodokumentalnych tekstów powstających w Rosji w pierwszej połowie XIX wieku, zauważyła, że w kobiecych „autotekstach” tego okresu autorki „pisały siebie”, lecz pozostały niezauważone na marginesie „wielkiej literatury”¹⁰.

Uwzględniając stanowiska i analizy przywołanych badaczy, przyjmujemy w niniejszym artykule, że użyte w tytule określenie *dzienniki duchowe* mieści w sobie szereg rozmaitych tekstów autobiograficznych, odzwierciedlających stan wewnętrzny osoby piszącej, zorientowanej na osobiste przeżywanie wiary. Ich autorzy (w tym konkretnym przypadku autorki) opowiadają w nich o sobie i swoich uczuciach religijnych, a także o relacjach z Bogiem, dla którego podejmują działania zmierzające ku doskonaleniu własnego charakteru i pogłębianiu religijności. Dziennikiem duszy będzie zatem typowa autobiografia, zapiski z narracją pierwszoosobową prowadzone diachronicznie, jak również dziennik refleksji związanych z modlitwą i ćwiczeniami duchowymi lub wskazówkami ojca duchownego.

⁵ Ibidem, s. 166.

⁶ Nazwisko tej autorki transkrybowane na języki zachodnie ma różną postać (m.in. Grečanaja i Gretchanaja). W niniejszym artykule przyjęliśmy zwyczajową transkrypcję oryginalnego nazwiska (Гречаная) na język polski, pozostawiając je jednak w przypisach i bibliografii w takiej postaci, w jakiej występuje w poszczególnych cytowanych wydawnictwach.

⁷ E. Grečanaja, C. Viollet, *Journaux féminins en langue française 1780–1850*, „Cahiers du Monde russe” 2009, t. 50, nr 1, *Écrits personnels. Russie XVIIIe–XXe siècles*, s. 33.

⁸ Ibidem, ss. 44–45.

⁹ Ibidem, ss. 34–35.

¹⁰ И.Л. Савкина, *Разговоры с зеркалом и Зазеркальем: Автодокументальные женские тексты в русской литературе первой половины XIX века*, Москва, Новое литературное обозрение, 2007, s. 11.

Przytoczone na wstępie teorie dotyczące dzienników osobistych mówią o tym, że wśród pisanych po francusku kobiecych egodokumentów z pierwszej połowy XIX wieku trudno jednak o takie, które moglibyśmy jednoznacznie uznać za dzienniki duszy. Tym cenniejsze są wszelakie materiały, które spełniają te kryteria.

Do tych rzadkich diarystycznych dokumentów należą dzienniki prowadzone w języku francuskim w pierwszym czterdziestolecu XIX wieku przez Jelizawietę Golicynę, rosyjską arystokratkę, która po przejściu z prawosławia na katolicyzm zdecydowała się na wstąpienie do Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusa (Société du Sacré-Cœur de Jésus; RSCJ¹¹), założonego w 1800 roku przez Madeleine-Sophie Barat¹².

Jelizawieta Golicyna¹³ w historii rosyjskiego katolicyzmu stała się znana dzięki wspomnieniom jej bratanka, także katolika, Augustyna Golicyna¹⁴, oraz artykułowi rosyjskiego jezuita, Iwana Gagarina¹⁵. Urodziła się 22 lutego 1797 roku w Petersburgu jako córka Aleksandry (Alexis) z domu Protasowej i księcia Aleksieja Golicyna. Miała czterech braci, których darzyła wielką miłością i troską¹⁶. Jej ojciec zmarł, kiedy miała 4 lata, a matka niedługo po jego śmierci została katoliczką, o czym nie powiedziała nikomu, nawet rodzonym siostrom, które, jak się okazało, niezależnie od siebie także zdecydowały się przejść na katolicyzm¹⁷. Jelizawieta porzuciła prawosławie, mając 19 lat i bardzo szybko zdecydowała się zostać mniszką. Do Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusa wstąpiła w grudniu 1826 roku, w wieku prawie 30 lat. W maju 1827 roku wyjechała do paryskiego nowicjatu, zaś w roku 1832 złożyła śluby zakonne. Najpierw przebywała we Francji, m.in. w Paryżu, Chambéry i Besançon, potem trafiła do Rzymu. Pełniła funkcję sekretarza generalnego (od 1833), a w roku 1839 została najmłodszą delegatką na kapitułę generalną zgromadzenia. Jedną z ważniejszych idei przyświecających siostrom z tej kongregacji była

¹¹ RSCJ – łac. Religiosa Sanctissimi Cordis Jesu.

¹² Zob. Ph. Kilroy, *Madeleine Sophie Barat (1779–1865). A Life*, Cork, Cork University Press, 2000.

¹³ Jelizawieta Golicyna w angielskich i francuskich źródłach występuje jako Elisabeth/Élizabeth Galitzin/Galitzine, a także Gallitzin (w tej ostatniej wersji jej nazwisko występuje m.in. w sygnaturach dokumentów archiwalnych).

¹⁴ A. Galitzin, *Une religieuse russe*, „Le Correspondant” 1862, ss. 793–804; A. Galitzin, *Vie d'une religieuse du Sacré-Cœur, 1795–1843*, Paris, Léon Techener Fils Libraire, 1869.

¹⁵ I. Gagarin, *Notice sur Madame Élisabeth Galitzin*, „Études de théologie, de philosophie et d'histoire” 1857, t. 2, ss. 511–519. Osobne wydanie: *Notice sur Madame Élisabeth Galitzin religieuse du Sacré-Cœur (1795–1843)*, Tours, Imprimerie de Jules Bouserez, 1858.

¹⁶ Informacja Eleny Kaliniczenko o rodzonej siostrze Jelizawieci, Warwarze, nie znajduje potwierdzenia w dokumentach. Zob. E. Калининченко, *Голицына Елизавета Алексеевна*, [w:] *Католическая энциклопедия*, t. 1, А–З, red. О.Г. Цёрох OFMConv, Москва, Изд. Францисканцев, 2002, k. 1358.

¹⁷ Т. Бахметьева, *Русский католицизм первой четверти XIX века: новый взгляд*, „Религиоведение. Научно-теоретический журнал” 2005, nr 4, s. 39.

edukacja dziewcząt, także z niższych klas społecznych¹⁸. Działalność sióstr Sacré Cœur rozciągała się również na Amerykę, gdzie Golicyna trafiła w roku 1840 w charakterze wizytatorki ośrodków prowadzonych tam przez jej współsiostry. Pracowała też nad zakładaniem szkół dla Indian Potawatomi w Sugar Creak. Jej pobyt w Ameryce związany był z USA oraz Kanadą. Pracowała m.in. w St. Michel, Nowym Jorku, St. Louis, Florissant, Montrealu. W listopadzie 1843 roku w Luizjanie zachorowała na żółta febrę i zmarła po krótkiej chorobie 8 grudnia¹⁹.

Dzienniki Golicyny, o których mowa w niniejszym artykule, znajdują się w Głównym Archiwum Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusa w Rzymie²⁰. Obejmują czas od przyjęcia katolicyzmu (1815), kończąc się tuż przed śmiercią. Po jej zgonie te egodokumenty na zlecenie założycielki i przełożonej zgromadzenia, Madeleine Sophie Barat, miały zostać przewiezione z Ameryki do Rzymu, gdzie oddała je ona surowemu oglądowi z uwagi na wewnętrzne problemy, które pojawiły się w tym czasie w zgromadzeniu, a w których miała swój udział Jelizawiea²¹. Nie wiadomo, jak zadziałała cenzura Barat i nie możemy być całkowicie pewni, że ocalały zasób dzienników zawiera wszystkie dokumenty przywiezione zza oceanu.

W rękopisach różne materiały noszą tytuł *Dziennik (Journal)*. Wśród nich są dzienniki numerowane jako tomy²², teksty opatrzone rokiem, w którym powstały, np. *Dziennik 1827 (Journal 1827)*, a czasem w tytule pojawia się oprócz roku więcej detali, np. imię osoby piszącej oraz miejsce powstania zapisków – *Dziennik Elisabeth, Paryż 1828 (Journal d'Élisabeth, Paris 1828)*. W niektórych przypadkach na okładce lub pierwszej stronie dziennika widnieje informacja o jego adresacie: *Do*

---

¹⁸ R. Sani, *The Education of Female „élites” in Nineteenth-Century Papal Rome. Innovative Contributions of the Society of the Sacred Heart of Madeleine-Sophie Barat*, „Estudios Sobre Educación” 2012, t. 23, ss. 84–85.

¹⁹ Te dane przytaczają wspomniani wyżej biografowie Golicyny, a jednocześnie pisze o tym dwoje badaczy: Ch. Paisant, *Élisabeth Galitzine, Russe convertie, première provinciale d'Amérique du Sacré-Cœur de Jésus (RSCJ). 1795, Saint-Petersbourg. 1843, Saint-Michel, Louisiane*, „Histoire et missions chrétiennes” 2021/1, nr 21, ss. 141–171; Daniel L. Schlafly, Jr, *Elisabeth Galitzin R.S.C.J.: Formed by Russian Catholicism*, New Orleans, American Catholic Historical Association, 23 March 2012 (maszynopis), AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 3. Schlafly, być może w ślad za pomyłką w katalogu archiwum zgromadzenia, powiela błędną datę śmierci Jelizawiey – 7 grudnia 1843 r. Z dokumentów archiwalnych znajdujących się w Archiwum Generalnym Zgromadzenia *Sacré Cœur* w Rzymie (Archives Générales Société du Sacré Cœur, Rome – dalej: AGSSC) wynika, że zmarła ona 8 grudnia. Zob. *Diverses notes sur la Mère de Galitzin at sur ses derniers moments*, AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 3.

²⁰ Archives Générales Société du Sacré Cœur znajduje się w Villi Lante przy ulicy Via San Francesco di Sales, 18.

²¹ Szerzej o tym pisze Ph. Kilroy, *Madeleine Sophie Barat...*, op. cit., s. 392.

²² Dotyczy to dzienników lat 1815–1826, które składają się z czterech ksiąg, opatrzonych nazwami *Księga pierwsza (Livre première – sic!)*, *Księga druga (Livre second)* itd. Choć księgi są w osobnych zeszytach różnych formatów, to ich tytuły świadczą, że Jelizawiea traktowała je jako jeden dziennik. AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 1.

naszej czcigodnej Matki Barat. *Dziennik mojego prowadzenia 1826 (À Notre très Révérende Mère Barat. Journal de ma conduite 1826)*. Jest też *Dziennik sumienia Elisabeth. Do mojej zacnej matki Desmarquest (Journal de conscience d'Élisabeth. À ma digne Mère Desmarquest)*²³. Osobną grupę stanowią dzienniki z przeprowadzanych rekolekcji, o ogólnej nazwie *Dziennik rekolekcji (Journal de retraite)*. Te ostatnie pochodzą m.in. z lat: 1834, 1836, 1838, 1839, 1841 oraz 1842²⁴. Jelizawieta, jak na zakonnicę, niemało podróżowała. W archiwum znalazło się zatem także kilka dzienników, które towarzyszyły jej w drodze, np. między Paryżem i Rzymem²⁵ czy pomiędzy miastami francuskimi. Wszystkie mają w tytułach określenie *Dziennik podróży (Journal de voyage)*. Niektóre z diarystycznych zapisków tej rosyjskiej katoliczki sprawiają wrażenie nigdy nieotwieranych, o czym świadczy obficie zachowany na poszczególnych kartach rękopisów piasek, którym mniszka prawdopodobnie osuszała atrament. Czasem zeszyty są tak mocno pokreślone, że nie sposób odczytać z poszczególnych stron jakiegokolwiek informacji.

Charakter dzienników oraz cele ich pisania zmieniały się wraz z przechodzeniem Jelizawiey Golicyny poprzez kolejne stadia jej życia. Przed rokiem 1826 mamy do czynienia z młodą rosyjską arystokratką, która podjęła decyzję o wstąpieniu do klasztoru i próbuje odnaleźć się w nowej sytuacji, przyzwyczajając do tego postanowienia najbliższych. Zaznajamia się także z warunkami życia w wybranym przez siebie zgromadzeniu i relacjonuje swoje myśli do jego przełożonej (*Do naszej czcigodnej Matki Barat. Dziennik mojego prowadzenia 1826*). Potem obserwujemy zakonnicę, która funkcjonuje zgodnie z regułą zgromadzenia, według określonego rytmu i przeprowadza zalecane ćwiczenia duchowe, zgodne z duchowością ignacjańską²⁶. Z kolei dokumenty związane z Golicyną z czasów jej pobytu w Ameryce pokazują dojrzałą, samodzielnie myślącą kobietę, obserwującą rzeczywistość, w której musi spełnić swoje powołanie jako misjonarka pracująca wśród ludzi całkowicie jej obcych kulturowo²⁷.

²³ Chodzi o matkę Félicité Desmarquest, która m.in. była mistrzynią nowicjatu zgromadzenia w Paryżu.

²⁴ AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 1.

²⁵ *Journal de voyage des Dames Religieuses du Sacré Cœur Jésus de Paris à Rome (20 Octobre 1828)*, AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 3.

²⁶ O specyfice tej duchowości pisze m.in. T. Kotlewski SJ, *Mistyka św. Ignacego Loyoli. Wprowadzenie do „Dziennika duchowego”*, „Studia Bobolanum” 2012, nr 1, ss. 51–67.

²⁷ Bardzo ciekawym świadectwem osobowościowej przemiany Golicyny są wskazówki kierowane do współpracownic z Ameryki dotyczące prowadzenia misji wśród osób całkowicie odmiennych kulturowo. Zostały one opublikowane przez Ch. Paisant. Zob. *Notes de la Mère Galitzin sur la manière de se comporter en Amérique*, [w:] *La Mission au féminin, anthologie de textes missionnaires. Témoignages de religieuses missionnaires au fil d'un siècle (XIXe–début XXe siècle)*, red. Ch. Paisant, Turnhout, Brepols, 2009.

Z punktu widzenia ewolucji doświadczenia wiary przez Golicynę szczególnie interesująco wyglądają jej zapiski sprzed wstąpienia do klasztoru. Najwięcej danych przynosi w tej mierze autobiograficzne wyznanie zatytułowane *Ogólny przegląd mojego sposobu bycia od mojego dzieciństwa* (*Un aperçu de ma manière d'être depuis mon enfance*)²⁸. Nie są to zwykłe refleksje o wczesnej młodości, lecz raczej rodzaj spowiedzi, skierowanej do kogoś, komu się zwierza, o czym świadczą frazy typu „zapewniam Ojca” lub „proszę ocenić, czy w moim zachowaniu był w ten sposób choć cień kokieterii” (s. 5).

Z *Ogólnego przeglądu* dużo dowiadujemy się o dziecięcych przeżyciach i traumach Jelizawiey. Wczesna śmierć ojca miała w znaczący sposób wpłynąć na charakter jej matki, która od tego czasu stała się osobą bardzo surową, nieprzystępną i przesadnie wymagającą wobec córki, która bała się jej tak bardzo, że drżała na samą myśl o tym, że musi przed nią stanąć i odpowiedzieć na jakies pytanie. Dziewczyna tak relacjonowała swój stan: „W rzeczywistości recytowałam idealnie lekcje przed każdym, kto nie był moją matką, która mnie przerażała tak bardzo, że jedno spojrzenie i zapomniałam to, co najlepiej umiałam” (s. 1). W innym miejscu dodawała:

Po skończeniu 12 lat byłam traktowana nieco łagodniej, ale strach nie zniknął i nigdy nie udało mi się w całości go pokonać ani obdarzyć moją matkę całkowicie zaufaniem. Kary, ciągle wyrzuty, które mi czyniono, sprawiły, że mój charakter zgorzkniał i dorastając, stałam się niecierpliwa i choleryczna (s. 2).

Jelizawiea chodziła gorzej ubrana niż inne panny w jej wieku, gdyż matka nie przywiązywała wagi do tego, by nosiła ładne suknie i okrycia wierzchnie. To dodatkowo wzmagало nieśmiałość młodej dziewczyny. Kiedy miała 18 lat, zakochała się, lecz do obiektu swojej miłości powiedziała tylko raz dwa słowa: „tak, Panie”. Ukochany jednak wyjechał, co rozwiązało problem nieśmiałej postawy Jelizawiey wobec niego.

Surowa matka w dniu 15. urodzin córki zdecydowała się powiedzieć jej, iż przeszła z prawosławia na katolicyzm i że w związku z tym grozi jej zesłanie na Syberię lub nawet śmierć, jeśli ktokolwiek o tym się dowie (s. 3). Młoda kobieta nie rozumiała religijnego wyboru matki, zapałała więc nienawiścią do tych, którzy przywiedli ją do zmiany wyznania. Ubolewała, iż różnica w wierze oddala je bardzo od siebie:

---

²⁸ E. Galitzyna, *Un aperçu de ma manière d'être depuis mon enfance* [Ogólny przegląd mojego sposobu bycia od mojego dzieciństwa], AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 3, s. 1. Tłumaczenie cytatów z języka francuskiego, jeśli nie zaznaczono inaczej – Alicja Bańczyk. Dalej powołuję się na numery stron tego rękopisu bezpośrednio w artykule.

Zobaczyłam mur rosnący pomiędzy mną a nią, ponieważ nie sądziłam, że podążę za jej przykładem, wierząc, że skoro rząd prześladowuje z takim zapałem tych, którzy porzucają swoją religię, to musi być wielkim grzechem [...]. Oddaliłam się z umarłą duszą i zaraz w swym sercu obwiniłam za to nawrócenie jezuitów i poczęłam przeciwko nim i przeciw religii katolickiej prawdziwą nienawiść, którą 3, wierzyłam, że muszę karmić w swoim sumieniu z miłości do Religii Greckiej, którą uważałam szczerze za prawdziwą (s. 3).

Bała się, że jezuita czyhają także na nią i wierzyła, że kiedyś „przewrócą w jej mózgu” dawne religijne poglądy (s. 3). By tak się nie stało, napisała na kartce przysięgę, że nigdy nie odejdzie od wiary prawosławnej. Przysięgę odmawiała codziennie w trakcie modlitw rano i wieczorem przez cztery lata. Sądziła, że nienawiść do katolików jest jej religijną powinnością: „Wierzyłam, że muszę w ten sposób złożyć świadectwo swojej wiary – pisała – i jeżeli mogłam Kościół [katolicki – U.C.] prześladować [...], to wierzyłam, że to, co robię, jest godne chwały i miłe Bogu” (s. 3). W prawidłowości takiej postawy utwierdził ją prawosławny spowiednik, który po odkryciu przed nim tych uczuć pochwalił Jelizawietę słowami: „Brawo, brawo, to tak należy czynić” (s. 4).

Kiedyś wraz z matką udała się na pogrzeb swojego włoskiego nauczyciela. Choć był on katolikiem, to dziewczyna bardzo go lubiła i ceniła. Kiedy weszła do kościoła, usłyszała głos wewnętrzny, który powiedział, że choć nienawidzi religii katolickiej, to i tak sama kiedyś zostanie katoliczką. Po pogrzebie dotarło do niej, że uczucie nienawiści jest grzechem, więc powinna się raczej modlić za tych, którzy są jej niemili, niż ich potępiać. Od tego czasu do przysięgi dołączyła modlitwę za jezuitów. Stopniowo jej zacietrzewienie wobec katolików zaczęło maleć, by w końcu zamienić się w aprobatę.

Nawrócenie poprzedziły wielogodzinne nocne modlitwy i rozważania dotyczące słuszności poglądów katolików i prawosławnych. Ciekawe jest to, że przy opisie tego etapu swojego życia Jelizawieta nie powoływała się w zapiskach na żadne konkretne teksty teologiczne, które mogły rozwiązać jej wątpliwości. Wiadomo tylko, że w decyzji o przyjęciu katolicyzmu utwierdzić ją miał rękopis zawierający zapiski o wierze, którego autorką była jej ciotka²⁹. Niczego jednak bliższego o jego treści na podstawie dzienników nie można wywnioskować.

Decyzja o przejściu na katolicyzm zapadła 4 października 1815 roku. Na przewodnika duchowego Golicyna wybrała znajomego matki, jezuitę, ojca Jeana-Louisa

---

²⁹ Prawdopodobnie chodzi o Jekatierinę Rostopczyńską, matkę Sophie de Ségur. To Sophie miała Jelizawietę tę rozprawkę polecić. O okolicznościach przejścia na katolicyzm tych kuzynek Jelizawiety zob: A. Bańczyk, *Dobra śmierć chrześcijanina oczami Sophie de Ségur (1799–1874)*, „Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej” 2023, t. 16, ss. 159–174.

de Leissègues Rozavena³⁰, który bardzo dobrze sprawdził się w tej roli. Wiadomość o wyborze katolicyzmu przez Jelizawietę przyjął z rezerwą: „Zapytał mnie – wspominała Golicyna – czy dobrze przemyślałam krok, który chcę zrobić, i muszę wiedzieć, że jeśli zostanie on odkryty, to może mnie to kosztować utratę moich dóbr lub życia” (s. 8). Kontakt z Rozavenem dodał dziewczynie pewności i wiary w siebie. „Był dla mnie prawdziwym ojcem – wspominała – zanim oddałam się w jego ręce spotykały mnie jedynie zimne odrzucenie i nadmierna surowość” (s. 8).

Wiadomo, że tuż po decyzji o przyjęciu katolicyzmu Jelizawiecia bardzo dużo się modliła. Przeżywanie nowej wiary łączyło się dla niej z samodoskonaleniem, kontemplacją pod kierownictwem duchowym Rozavena. Z dzienników wynika, że dziewczyna stała się osobą pokładającą wielką ufność w działanie Opatrzności Bożej w jej życiu. Stworzyła także swój własny świat religijnych przeżyć, a zwłaszcza najróżniejszych umartwień (spanie na podłodze lub całkowity brak snu, wielogodzinne modlitwy w różnych intencjach, posty, ograniczanie przyjemności towarzyskich), który był znany tylko jej, ojcu Rozavenowi i spowiednikowi. W *Ogólnym przeglądzie* czytamy:

Dbałam o to podczas balów i spektakli, które wydawano, aby być ubraną we włosienicę i niczego nie oglądać ani nie słuchać. Modliłam się cały czas tak, że gdyby ktoś zapytał mnie, jaką sztukę zagrano, wielką trudność sprawiłaby mi odpowiedź. Zaczęłam kosztować umartwień (s. 9).

Postępy na drodze podjętych decyzji religijnych i powołaniowych Jelizawiecia opisywała Rozavenowi w „dzienniczku [...] postępowania”, który wysyłała mu od czasu do czasu (s. 9). Z takimi „dzienniczkami postępowania” mamy do czynienia przypadku czterech zeszytów, które obejmują lata 1815–1826³¹. Zgodnie z informacją pochodzącą od dziewiętnastoletniej wówczas Jelizawiecy pierwszy z nich zaczął się od wpisu niedługo po przejściu przez nią na katolicyzm³². Wykrzyknik po zdaniu: „6 dni po mojej konwersji na katolicyzm w wieku 19 lat!” dobrze odzwierciedla jej radość z dokonanego wyboru. Niestety, w tym egodokumencie znajdują

---

³⁰ Rozaven jak pierwszy udzielił Jelizawiecie komunii św. po jej odejściu od prawosławia. Pozostawał z nią w kontakcie także wówczas, gdy Golicyna została już zakonnica. Kiedy w zgromadzeniu pojawiły się rozbieżne wizje dotyczącej jego funkcjonowania, Jelizawiecia przyjęła tę proponowaną przez o. Rozavena, która nie była zbieżna z planami matki Barat. Siostry ze zgromadzenia wiedziały o wielkim oddaniu Jelizawiecy dla jej przewodnika duchowego, a także o jego dla niej życzliwości. Zob. Ph. Kilroy, *The Society of the Sacred Heart in Nineteenth-Century France, 1800–1865*, Cork, Cork University Press, 2012, s. 145.

³¹ Zob. przyp. 22.

³² Zaczyna się od zdania z wykrzyknikiem: „6 jours après ma conversion, à l'âge de 19 ans!”. E. Galitzin, *Journal. Livre première [1815–1819 – U.C.]*, AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 1, s. 1. Dalej cytuję strony tej pozycji bezpośrednio w artykule.

się bardzo duże partie tekstu skrupulatnie zakreślone linią falistą. Po nich pojawiają się przepisane listy, których autorem jest najpewniej o. Rozaven. Świadczy o tym zarówno informacja o wysyłaniu mu „dzienniczek postępowania”, jak i skrót P.R., występujący przy oznaczeniu ich autora³³, oraz opisywane w listach okoliczności kontaktów ojca duchowego z Golicyną. Możemy zatem domniemywać, iż ten konkretny dziennik w zamazanych fragmentach zawierał przemyślenia i pytania Jelizawiey. Następujące po zatartych częściach uwagi o. Rozavena są jego poradami dotyczącymi rozterek duchowych podopiecznej oraz licznymi wskazówkami życiowymi, które odnoszą się do okoliczności, jak można przypuszczać, opisanych wcześniej. To ciekawa dla badacza sytuacja, kiedy na podstawie zamieszczonych odpowiedzi z dziennika próbuje wydobyć istotne informacje o nurtujących pytającego sprawach.

Początek dziennika pochodzi z okresu, kiedy Rozaven był jeszcze w Rosji³⁴. Wydaje się, że Jelizawiea mogła wówczas rozwikływać wątpliwości poprzez bezpośredni z nim kontakt, o czym świadczy jedna z odpowiedzi adresata: „Chadzam do was w każdy poniedziałek, a teraz będę to zapewne czynił jeszcze częściej [...]. W ten sposób będzie Pani miała okazję do mówienia ze mną dwa razy w tygodniu. Czyż zatem przypadki, gdy będzie Pani miała potrzebę do mnie pisać, nie będą rzadkie? (s. 4).

Z odpowiedzi tej wynika, że po odkryciu dla siebie katolicyzmu, a zwłaszcza po podjęciu decyzji o wyborze drogi zakonnej, Jelizawiea znalazła się w zawieszaniu. Matka, nie wiedząc o jej zamiarach, próbowała znaleźć dla córki kandydata na męża wśród pobożnych obcokrajowców, zaproponowała jej nawet takiego, o którym dziewczyna napisała: „był pobożny jak anioł, ale brzydki jak małpa”³⁵. „Najdziwniejsze qui pro quo” – by użyć słów Jelizawiey – uniemożliwiło to małżeństwo. Dzięki radom Rozavena Jelizawiea przestała wówczas ukrywać przed matką, że postanowiła iść do klasztoru. Matka jednak nie pozwoliła jej od razu zrealizować powołania, każąc czekać do ukończenia 30. roku życia. Córka z pokorą podjęła oczekiwanie, które raz było spokojne, innym razem pełne rezygnacji. Rozaven uspokajał ją, namawiał do posłuszeństwa matce: „Pani Matka jest dla Pani przedstawicielką Boga. Jeśli jest jej Pani posłuszna, jest Pani posłuszna Bogu i jako Pani przewodnik duchowy jestem daleki od sugerowania czegokolwiek, co byłoby sprzeczne z tym posłuszeństwem lub próbowałoby je ominąć” (s. 3). Zachęcał ją też do samodoskonalenia: „Chciałbym, żeby gorliwie pracowała Pani nad

³³ P.R. – Père Rozaven.

³⁴ Jezuici zostali wypędzeni z Rosji na podstawie decyzji Aleksandra I z 25 marca 1820 roku.

³⁵ E. Galitzyna, *Un aperçu de ma manière d'être...*, op. cit., s. 9.

nabyciem porządných cnót, skromności, miłości bliźniego, cierpliwości, zgodności z wolą Bożą” (s. 4). Jelizawiea prawdopodobnie nie była pewna, co przystoi osobie prawdziwie wierzącej, bo jej kierownik duchowy zapewniał ją, że nie jest grzechem uczestniczenie w wieczorkach tanecznych, ale złem jest ciężkie umartwianie ciała, niedosypianie i nadmierne posty (ss. 23–25, 29, 66–67). Uczył ją jednocześnie, jak pogłębiać życie duchowe:

Proszę próbować stać się godną tego, żeby Bóg często przemawiał do Pani serca i żeby stała się Pani uważna na Jego głos, a wkrótce będzie Pani umiała sama rozwiązać wszystkie te małe trudności, z powodu których dusze ograniczone i drobiazgowe odczuwają potrzebę konsultowania się ze swoim kierownikiem duchowym (s. 6).

„Proszę być wierną w Pani medytacjach i modlitwach” (s. 11) – dodawał w innym miejscu. Kierował ją również ku medytacji zgodnej ze wskazówkami Ignacego Loyoli (ss. 12–15). Podkreślał, jak ważne jest, by zawsze przygotowała uprzednio swoją medytację (s. 12) i rozważała na jej początku obecność Boga (s. 13). Zaznaczał, że celem kontemplacji nie jest przeprowadzanie wielu rozważań, ale połączenie się z Bogiem (s. 13). Zwracał uwagę Jelizawiecie, by nie wymawiała za często imienia boskiego (s. 15) i zachęcał, by pisała do niego każdego miesiąca, zdając mu rachunek sumienia. Wiele miejsca w przepisanych do dziennika listach zajęły refleksje nad prawdziwością powołania dziewczyny.

Golicyna z czasem stała się też bardziej uważna i ufna wobec otaczającego ją świata, Rozaven oceniał zaś postępy, jakie czyniła w rozwoju duchowym. O ile w liście z 24 kwietnia 1817 roku pisał: „jest jeszcze Pani na Górze Tabor” (s. 60), o tyle już trzy lata później pojawia się jego wielka aprobatą dla zmian, które zaszły w przeżywaniu przez nią wiary, o czym świadczy jego list z 1 marca 1820 roku: „Moje drogie dziecko, przeczytałem twój dziennik z uwagą i zainteresowaniem, jakim zawsze będę obdarzał rzeczy, które cię dotyczą. Jestem bardzo zadowolony z niego i z przyjemnością dostrzegam, że uczyniłaś postępy w cnocie³⁶. To Rozaven zainicjował kontakt Jelizawiey Golicyny z matką Barat³⁷, która od 1826 roku stała się kolejną adresatką dzienników dziewczyny. W *Dzienniku mego prowadzenia 1826 (Journal de ma conduite 1826)*, który w zamierzeniu Golicyny miał być kontynuacją tego, który pisała dla o. Rozavena, znalazła się następująca deklaracja, skierowana tym razem do Barat: „Bardzo zależy mi na tym, abyś mnie doskonale poznała i wierzę, że aby dać ci tę doskonałą wiedzę, wystarczy, że przeczytasz mój

³⁶ E. Galitzin, *Journal. Livre second, AGSSC, C-VII, 2) Gallitzine, Box 1, s. 15.*

³⁷ O niełatwych relacjach obu kobiet mówi wiele książka: Ph. Kilroy, *Madeleine Sophie Barat (1779–1865)...*, op. cit., ss. 389–395.

dziennik [...]. Zaczę od dzisiaj i od tej pory postaram się być dokładna w codziennym opisywaniu moich myśli, słów i czynów”³⁸.

Słowa te otworzyły nowy etap życia Jelizawiey. Zaledwie pięć miesięcy po tym wpisie wyjechała z Rosji i zaczęła funkcjonować jako siostra Élisabeth, a problemy, które przychodziło jej pokonywać jako młodej dziewczynie żyjącej wśród osób świeckich, stały się nieaktualne. Także doświadczanie przez nią wiary stało się silniejsze i bardziej złożone, o czym świadczą dzienniki duszy Golicyny z kolejnych lat. Ale to jest już temat na nowe studium.

Podsumowanie

Dzienniki duszy Jelizawiey Golicyny stanowią wielki fenomen gatunku dzienników osobistych pisanych przez kobiety w tamtej epoce, zarówno we Francji, jak i w Rosji, już choćby przez sam fakt zachowania ich w tak dużej liczbie i rozpiętości czasowej. Zbieżności tych egodokumentów z opisywanymi przez Lejeune’a, Grieczanę z Viollet czy Sawkinę są niewielkie, gdyż egzystencja Jelizawiey nie miała wiele wspólnego ze światowym życiem jej rówieśniczek i powierzchownością ich religijnych przeżyć³⁹. Podobieństwa omawianych utworów z dziennikami rosyjskich panien ograniczają się do opisów relacji córek z matkami oraz troski o rodzinne finanse⁴⁰. Wszystkie natomiast zachowane dzienniki Golicyny są rzadkim na owe czasy świadectwem przeżywania wiary przez ich autorkę oraz poszukiwania odpowiedzi na pytania dotyczące sensu życia osoby, która kieruje się ideałami chrześcijańskimi, by osiągnąć zbawienie. Są też dowodem na to, że młodej rosyjskiej katoliczce, żyjącej na początku XIX wieku w Rosji, znane były zasady duchowości ignacjańskiej⁴¹.

Należy podkreślić, że analizowane egodokumenty, wskazując na warunki i motywacje nawróceń Rosjan na katolicyzm w XIX wieku⁴², są niezwykle istotne dla

³⁸ E. Galitzin, À Notre très Révérende Mère Barat. Journal de ma conduite, St. Pétersbourg 16/28 Juillet 1826, AGSSC, C-VII, 2) Gallitzine, Box 2, s. 1.

³⁹ E. Galitzin, À Notre très Révérende Mère Barat..., op. cit., ss. 44–45.

⁴⁰ E. Grečanaja, C. Viollet, *Journaux féminins...*, op. cit., ss. 62–65.

⁴¹ Wniknięcie w to zagadnienie mogłoby stać się podstawą odrębnego studium na temat znajomości duchowości ignacjańskiej w Rosji w pierwszym dwudziestolecu XIX wieku.

⁴² Pytanie o motywy, które legły u podstaw decyzji dużej grupy XIX-wiecznych Rosjan i Rosjanek o odejściu od prawosławia, powraca w opracowaniach wielu badaczy tej problematyki, starających się na nie odpowiedzieć. Zob. L. Suchanek, *Les catholiques russes et les pro-catholiques en Russie dans la première moitié du XIXe siècle*, „Cahiers du Monde russe et soviétique” 1988, t. 29, nr 3–4, ss. 361–374; E.Н. Цимбаева, *Русский католицизм. Забытое прошлое российского либерализма*, Москва, Эдиториал УРСС, 1999; M. Niquieux, *Typologie des récits de conversion au catholicisme (première moitié du XIXe siècle)*, Lyon, ENS de Lyon, [w:] <http://institut-est-ouest.ens-lyon.fr/spip.php?article287>

odtworzenia jego historii w Rosji oraz stanowią unikalny materiał do prowadzenia dalszych, pogłębionych badań nad duchowością rosyjską i jej odbiciem w literaturze wskazanego okresu.

Teksty źródłowe

- AGSSC – Archives Générales Société du Sacré Cœur, Rome (Archiwum Generalne Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusa, Rzym)
AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 1
AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 2
AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 3

Literatura

- Bańczyk A., *Dobra śmierć chrześcijanina oczami Sophie de Ségur (1799–1874)*, „Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej” 2023, t. 16, ss. 159–174.
- Dmitrieva K., *Les conversions au catholicisme en Russie au XIXe siècle: ruptures historiques et culturelles*, „Revue des Études Slaves” 1995, t. 67, nr 2–3, ss. 311–336.
- Gagarin I., *Notice sur Madame Élisabeth Galitzin*, „Études de théologie, de philosophie et d’histoire” 1857, t. 2, ss. 511–519.
- Galitzin A., *Vie d’une religieuse du Sacré-Cœur, 1795–1843*, Paris, Léon Techener Fils Libraire, 1869.
- Grečanaja E., Viollet C., *Journaux féminins en langue française 1780–1850*, „Cahiers du Monde russe” 2009, t. 50, nr 1, *Écrits personnels. Russie XVIIIe–XXe siècles*, ss. 33–67.
- Kilroy Ph., *Madeleine Sophie Barat (1799–1865). A Life*, Cork, Cork University Press, 2000, X + 550 ss.
- Kilroy Ph., *The Society of the Sacred Heart in Nineteenth-Century France, 1800–1865*, Cork, Cork University Press, 2012, 314 ss.
- Kotlewski T. SJ, *Mistyka św. Ignacego Loyoli. Wprowadzenie do „Dziennika duchowego”*, „Studia Bobolanum” 2012, nr 1, ss. 51–67.
- La Mission au féminin, anthologie de textes missionnaires. Témoignages de religieuses missionnaires au fil d’un siècle (XIXe–début XXe siècle)*, red. Ch. Paisant, Turnhout, Brepols, 2009, 791 ss.

[dostęp: 12.05.2023]; K. Dmitrieva, *Les conversions au catholicisme en Russie au XIXe siècle: ruptures historiques et culturelles*, „Revue des Études Slaves” 1995, t. 67, nr 2–3, ss. 311–336.

- Lejeune P., „*Drogi zeszyt...*”, „*drogi ekranie...*”. *O dziennikach osobistych*, tłum. A. Karpowicz, M. i P. Rodakowie, Warszawa, WUW, 2010, 354 ss.
- Niqueux M., *Typologie des récits de conversion au catholicisme (première moitié du XIXe siècle)*, Lyon, ENS de Lyon, [w:] <http://institut-est-ouest.ens-lyon.fr/spip.php?article287> [dostęp: 12.05.2023].
- Paisant Ch., *Élisabeth Galitzine, Russe convertie première provinciale d'Amérique des religieuses du Sacré-Cœur de Jésus (RSCJ). 1795, Saint-Petersbourg. 1843, Saint-Michel, Louisiane*, „*Histoire et missions chrétiennes*”, 2012/1, nr 21, ss. 141–171, [w:] <https:// Cairn.info/revue-histoire-monde-et-cultures-religieuses1-2012-1-page-141.htm> [dostęp: 15.05.2023].
- Sani R., *The Education of Female “élites” in Nineteenth-Century Papal Rome. Innovative Contributions of the Society of the Sacred Heart of Madeleine-Sophie Barat*, „*Estudios Sobre Educación*” 2012, t. 23, ss. 83–98.
- Suchanek L., *Les catholiques russes et les pro-catholiques en Russie dans la première moitié du XIXe siècle*, „*Cahiers du Monde russe et soviétique*” 1988, t. 29, nr 3–4, ss. 361–374.
- Бахметьева Т., *Русский католицизм первой четверти XIX века: новый взгляд*, „*Религиоведение. Научно-теоретический журнал*” 2005, nr 4, ss. 30–41.
- Калиниченко Е., *Голицына Елизавета Алексеевна*, [w:] *Католическая энциклопедия*, t. 1, А–З, red. О.Г. Цёрох OFMConv, Москва, Изд. Францисканцев, 2002, кк. 1358–1359.
- Савкина И.Л., *Разговоры с зеркалом и Зазеркальем: Автодокументальные женские тексты в русской литературе первой половины XIX века*, Москва, Новое литературное обозрение, 2007, 438 ss.
- Цимбаева Е.Н., *Русский католицизм. Забытое прошлое российского либерализма*, Москва, Эдиториал УРСС, 1999, 184 ss.

Sources

- AGSSC – Archives Générales Société du Sacré Cœur, Rome (General Archives of the Society of the Sacred Heart, Rome)
- AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 1
- AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 2
- AGSSC, C-VII, 2) Gallitzin, Box 3

References

- Bakhmet'eva T., *Russkii katolitsizm pervoi chetverti XIX veka: novyi vzgliad* [Russian Catholicism of the First Quarter of the Nineteenth Century: a New Perspective], "Religiovedenie. Nauchno-teoreticheskii zhurnal" [Study of Religion. Theoretical Science Journal] 2005, no. 4, pp. 30–41.
- Bańczyk A., *Dobra śmierć chrześcijanina oczami Sophie de Ségur (1799–1874)* [The Good Death of a Christian. Through the Eyes of Sophie de Ségur (1799–1874)], "Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej" [Central and East European Intercultural Studies] 2023, vol. 16, pp. 159–174.
- Dmitrieva K., *Les conversions au catholicisme en Russie au XIXe siècle: ruptures historiques et culturelles* [Conversions to Catholicism in Nineteenth-Century Russia: Historical and Cultural Turmoils], "Revue des Études Slaves" [Journal of Slavic Studies] 1995, t. 67, no. 2–3, pp. 311–336.
- Gagarin, I., *Notice sur Madame Élisabeth Galitzin* [Notes on Madame Elisabeth Galitzin], "Études de théologie, de philosophie et d'histoire" 1857, vol. 2, pp. 511–519.
- Galitzin A., *Vie d'une religieuse du Sacré-Cœur, 1795–1843* [Life of a Sister of the Sacred Heart, 1795–1843], Paris, Léon Techener Fils Libraire, 1869.
- Grečanaja E., Viollet C., *Journaux féminins en langue française 1780–1850* [French-language Women's Journals 1780–1850], "Cahiers du Monde russe" 2009, vol. 50, no. 1, *Écrits personnels. Russie XVIIIe–XXe siècles* [Personal Writings. Russia 18th–20th Centuries], pp. 33–67.
- Kalinichenko E., *Golitsyna Elizaveta Alekseevna*, [in:] *Katolicheskaja entsiklopediia* [A Catholic Encyclopedia], vol. 1, A–3, O.G. Tserokh OFMConv (Ed.), Moscow, Izd. Frantsiskantsev, 2002, cc. 1358–1359.
- Kilroy Ph., *Madeleine Sophie Barat (1799–1865). A Life*, Cork, Cork University Press, 2000, X + 550 pp.
- Kilroy Ph., *The Society of the Sacred Heart in Nineteenth-Century France, 1800–1865*, Cork, Cork University Press, 2012, 314 pp.
- Kotlewski T. SJ, *Mistyka św. Ignacego Loyoli. Wprowadzenie do "Dziennika duchowego"* [The Mysticism of St. Ignatius Loyola. Introduction to the "Spiritual Diary"], "Studia Bobolanum" 2012, no. 1, pp. 51–67.
- Lejeune P., "Drogi zeszycie...", "drogi ekranie...". *O dziennikach osobistych* ["Dear Diary...", "Dear Screen...". The Practice of Private Journals], transl. A. Karpowicz, M. and P. Rodak, Warsaw, WUW, 2010, 354 pp.
- Niqueux M., *Typologie des récits de conversion au catholicisme (première moitié du XIXe siècle)* [The Typology of Stories of Conversion to Catholicism (First Half

- of the 19th Century)], Lyon, ENS de Lyon. Available at: <http://institut-est-ouest.ens-lyon.fr/spip.php?article287> [accessed: 12.05.2023].
- Paisant Ch., *Élisabeth Galitzine, Russe convertie première provinciale d'Amérique des religieuses du Sacré-Cœur de Jésus (RSCJ). 1795, Saint-Petersbourg. 1843, Saint-Michel, Louisiane* [Elisabeth Galitzin, a Russian Convert, First American Provincial of the Sisters of the Sacred Heart of Jesus (RSCJ). 1795, Saint Petersburg. 1843, Saint-Michel, Louisiana], "Histoire et missions chrétiennes" [History and Christian Missions] 2012/1, no. 21, pp. 141–171. Available at: <https://cairn.info/revue-histoire-monde-et-cultures-religieuses1-2012-1-page-141.htm> [accessed: 15.05.2023].
- Paisant Ch. (Ed.), *La Mission au féminin, anthologie de textes missionnaires. Témoignages de religieuses missionnaires au fil d'un siècle (XIXe–début XXe siècle)* [Women in Mission. Testimonies of Missionary Nuns Over the Century (19th–early 20th Century. Anthology of Missionary Texts], Turnhout, Brepols 2009, 791 pp.
- Sani R., *The Education of Female "élites" in Nineteenth-Century Papal Rome. Innovative Contributions of the Society of the Sacred Heart of Madeleine-Sophie Barat*, "Estudios Sobre Educación" 2012, vol. 23, pp. 83–98.
- Savkina I.L., *Razgovory s zerkalom i Zazerkalem: Avtodokumental'nye zhenskie teksty v russkoi literature pervoi poloviny XIX veka* [Conversations with the Mirror and Through the Looking-Glass: Autodocumentary Female Texts in Russian Literature of the First Half of the 19th Century], Moscow, Novoe literaturnoe obozrenie, 2007, 438 pp.
- Suchanek L., *Les catholiques russes et les procatholiques en Russie dans le première moitié du XIXe siècle* [Russian Catholics and Procatholics in Russia in the First Half of the 19th Century], "Cahiers du Monde russe et soviétique" 1988, vol. 29, no. 3–4, pp. 361–374.
- Tsimbaeva E.N., *Russkii katolitsizm. Zabytoe proshloe rossiiskogo liberalizma* [Russian Catholicism. The Forgotten Past of Russian Liberalism], Moscow, Editorial URSS, 1999, 184 pp.